

Juridische aanbevelingen inzake menselijke resten (Université Saint-Louis - Bruxelles)

In België zijn er geen wetten met betrekking tot menselijke resten. Wij bevelen daarom aan de status van menselijke resten in het burgerlijk recht te verduidelijken, bijvoorbeeld door een bepaling in het Belgisch burgerlijk wetboek op te nemen. Het burgerlijk wetboek is, in het algemeen, de wetgeving betreffende de private interactie tussen individuen. Het heeft betrekking op eigendom, persoon, huwelijk, contracten, onrechtmatige daad, enz. Momenteel bevat het Belgische burgerlijk wetboek niets over het menselijk lichaam, laat staan over menselijke resten. Het Franse burgerlijk wetboek daarentegen heeft in de artikelen 16 tot en met 16-9 algemene bepalingen opgenomen over het respect voor het menselijk lichaam: "Het respect dat verschuldigd is aan het menselijk lichaam houdt niet op bij de dood" De overblijfselen van overledenen, met inbegrip van de as van degenen van wie het lichaam is gecremeerd, moeten met respect, waardigheid en fatsoen worden behandeld. Het Belgisch Burgerlijk Wetboek wordt momenteel hervormd (zie <https://justitie.belgium.be/nl/bwcc>). Het hoofdstuk betreffende personen is nog niet hervormd en wij bevelen dan ook aan om bepalingen ter zake op te nemen.

We bevelen ook aan om het regime van de menselijke resten te verduidelijken: ze moeten buiten handel worden beschouwd, wat betekent dat ze enkel kunnen worden bezeten (zoals in een museumcollectie en dus in aanmerking komen voor repatriëring) maar niet tegen geld kunnen worden verkocht of gekocht. Voorlopig is hun verkoop of verwerving juridisch onduidelijk en dus als toegestaan beschouwd. Wij keuren deze praktijk ten zeerste af omdat zij de menselijke waardigheid niet respecteert. Wij verwijzen naar de Belgische funeraire wetgeving die bepalen dat menselijke as niet te koop is en bevelen aan duidelijk te maken dat dit voor alle menselijke resten geldt, niet alleen voor as.

Met betrekking tot de repatriëring van menselijke resten biedt noch het internationale noch het nationale recht een bevredigend antwoord, hoewel er zich interessante ontwikkelingen hebben voorgedaan, met name op het gebied van de internationale mensenrechten. Momenteel bestaat er in België geen specifiek rechtskader voor de repatriëring van menselijke resten. Op 3 juli 2022 werd wel een wetsontwerp aangenomen voor de teruggave van cultuurgoederen in federale musea, dat menselijke resten echter uitdrukkelijk van zijn toepassingsgebied uitsluit.

Op 21 juli 2020 publiceerde de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties (2020) een rapport over: "[Repatriëring van voorwerpen van aanbidding, menselijke resten en immaterieel cultureel erfgoed in het kader van de VN-Verklaring over de rechten van inheemse volkeren](#)", waarin wordt herinnerd aan het belang van "eerlijke, transparante en doeltreffende" mechanismen om de toegang tot voorwerpen van aanbidding en menselijke resten te waarborgen en voor "repatriëring op internationaal en nationaal niveau". Het verslag stelt ook dat "de belanghebbenden een op mensenrechten gebaseerde aanpak hanteren voor de repatriëring van cultusvoorwerpen, menselijke resten en immaterieel cultureel erfgoed van inheemse volkeren" (vrije vertaling). Deze aanpak vereist de erkenning van het recht van inheemse volkeren op zelfbeschikking, cultuur, eigendom, spiritualiteit, religie, taal en traditionele kennis. De verklaring erkent tevens de toepasselijkheid van de eigen wetten, tradities en gewoonten van inheemse volkeren, die zowel rechten als verantwoordelijkheden inhouden met betrekking tot ceremoniële voorwerpen, menselijke resten en immaterieel cultureel erfgoed.

Wij staan volledig achter Verklaring 61/295 van de Verenigde Naties inzake de rechten van inheemse volkeren (UNDRIP), die op donderdag 13 september 2007 door de Algemene Vergadering van de VN is aangenomen en die een universeel kader van minimumnormen voor het overleven, de waardigheid en het welzijn van inheemse volkeren overal ter wereld vaststelt.

Artikel 12 legt uitdrukkelijk het recht op toegang tot en/of repatriëring van religieuze voorwerpen en menselijke resten vast: "Inheemse volkeren hebben het recht hun religieuze en spirituele tradities, gewoonten en rituelen te manifesteren, te beoefenen, te bevorderen en te onderwijzen; het recht om hun religieuze en culturele plaatsen te onderhouden, te beschermen en er privé-toegang toe te hebben; het recht om hun rituele voorwerpen te gebruiken en zich ervan te ontdoen; en het recht om hun menselijke resten te repatriëren" (vrije vertaling).

Staten van herkomst (d.w.z. de staat waaruit de menselijke resten afkomstig zijn) moeten de toegang tot en/of de repatriëring van voorwerpen van aanbidding en menselijke resten in hun bezit waarborgen door middel van eerlijke, transparante en doeltreffende mechanismen die in overleg met de betrokken autochtone bevolkingsgroepen zijn ontwikkeld.

Wij bevelen derhalve een andere aanpak aan voor de repatriëring van menselijke resten dan voor de teruggave van cultuurgooien zoals bepaald in de wet van 3 juli 2022. Wij bevelen aan om procedures in te voeren die meer in overeenstemming zijn met overgangsjustitie in ruime zin, met het oog op verzoening en herstel tussen volkeren, met inbegrip van de families van overledenen wier stoffelijke resten zich in Belgische historische collecties bevinden, en niet alleen in het kader van onderhandelingen tussen staten. Menselijke resten zijn geen voorwerpen en hun repatriëring kan een genezingsproces zijn voor verschillende gemeenschappen.

Zodra de beslissing om menselijke resten te repatriëren is genomen - via de verzoenings- en herstelprocedures die wij aanbevelen - kunnen er echter juridische obstakels zijn. Dit komt doordat collecties historische menselijke resten in federale wetenschappelijke instellingen momenteel tot het openbaar domein behoren en daarom als staatseigendom worden beschouwd. Om de menselijke resten te kunnen repatriëren, moeten zij uit het openbaar domein worden verwijderd. Dit gebeurt door een besluit van de wettelijke eigenaar van de menselijke resten in musea of andere collecties, d.w.z. voor federale collecties beslist de federale regering bij koninklijk besluit om deze menselijke resten uit het openbaar domein te halen met het oog op repatriëring. Om ze echter aan het staatseigendom te onttrekken, vereist artikel 117 van de begrotingswet 2003 de verkoop van buiten gebruik gestelde staatseigendommen. Daarom herhalen wij onze aanbeveling dat menselijke resten als buiten handel moeten worden beschouwd, hetgeen betekent dat zij alleen in eigendom kunnen zijn (zoals in een museumcollectie) maar niet voor geld kunnen worden verkocht of gekocht. Indien wij ervan uitgaan dat menselijke resten geen geldelijke waarde hebben, vallen zij buiten de werkingssfeer van de begrotingswet 2003 en kunnen zij derhalve gemakkelijker worden gerepatriëerd wanneer zij uit het publieke domein worden verwijderd.

Ten slotte bevelen wij aan om menselijke resten in de toekomst een specifieke behandeling te geven in de erfgoedwetgeving, bijvoorbeeld door de bepalingen van de Ethische Code van ICOM erin op te nemen, teneinde te rechtvaardigen waarom zij anders moeten worden behandeld, met name wat betreft bewaring, digitalisering en repatriëring.

Vanuit juridisch oogpunt doet het verslag derhalve de volgende aanbevelingen:

- Een burgerrechtelijke bepaling aannemen die de status van menselijke resten verduidelijkt (federale bevoegdheid).
- Verduidelijken dat menselijke resten buiten handel moeten zijn (regionale of zelfs federale bevoegdheid indien opgenomen in het burgerlijk wetboek).
- In de erfgoedwetgeving voorzien in een specifieke behandeling van menselijke resten
- Vaststelling van repatriëringsprocedures die meer in overeenstemming zijn met transitionale justice.

Inventaris van de menselijke resten in de Federale Wetenschappelijke Instellingen en in andere wetenschappelijke en culturele Belgische collecties (KBIN, KMKG, KMMA).

Nooit eerder is er een enquête gehouden bij de openbare en particuliere instellingen die in België menselijke resten huisvesten. De enquête had als doelstelling een breed overzicht te geven van alle collecties menselijke resten die door de partners en andere publieke en private collecties in België worden beheerd. De categorieën voor de enquête omvatten collecties van menselijke resten uit archeologische sites, menselijke resten verzameld voor vergelijkend onderzoek, de collecties van menselijke resten met antropische modificaties en ook de collectie van anatomische specimen (dissecties, geplastineerde specimen, natte collecties).

Aan de enquête is ruime aandacht besteed in de pers en zij werd verstuurd naar instellingen en individuele personen die mogelijk menselijke resten in hun collecties hebben. Uiteindelijk hebben 56 universitaire faculteiten, openbare en particuliere instellingen en verzamelaars die menselijke resten in hun collecties hebben, aan de enquête deelgenomen. In totaal waren er 13 universitaire faculteiten of musea (5 uit Brussel, waaronder de ULB, 4 uit Vlaanderen en 4 uit Wallonië), 4 Federale Wetenschappelijke Instellingen (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen - KBIN, Muziekinstrumentenmuseum - MIM, Koninklijke Musea voor Kunst- en Geschiedenis - KMG, Afrikamuseum (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika) - KMMA), 30 musea (2 uit Brussel, 15 uit Vlaanderen en 13 uit Wallonië), 4 privé-instellingen, 2 lokale instellingen, 1 middelbare school, 1 VZW en 1 provinciale erfgoedsite.

Uit persoonlijke correspondentie en gesprekken met medewerkers van universiteiten en musea blijkt dat veel respondenten geen inventarissen hadden vóór de enquête en wij willen hen in de eerste plaats bedanken voor de tijd en de aanzienlijke inspanning die het hen heeft gekost om voor deze enquête inventarissen op te maken. De respons van degenen die deelnamen aan de enquête was over het algemeen heel positief en de meesten vonden het een bijzonder goed idee om inventarissen van menselijke resten in België aan te maken.

Er zijn momenteel meer dan 30000 menselijke resten ondergebracht in de instellingen die aan het onderzoek hebben deelgenomen. Het is belangrijk op te merken dat sommige instellingen een individueel bot als één vermelding tellen, terwijl andere een heel skelet (dat 206 botten heeft) als één vermelding opgeven. Wanneer de botten gefragmenteerd zijn hebben sommige instellingen slechts bij benadering een gemiddelde van aantal individuen opgegeven op basis van de hoeveelheid en het soort botten. In sommige gevallen staat er één bot vermeld, zoals een kaakbeen, en is de volgende vermelding in de inventaris een volledig skelet. Andere instellingen hebben de omvang van hun collecties slechts bij benadering opgegeven omdat zij geen tijd hadden om gedetailleerde inventarissen op te stellen (dit is met name het geval voor de Belgische collecties) ^[EC1] of alleen vrijwilligers en deeltijds personeel hebben die op hun collecties werken. Daarom moeten, tenzij anders vermeld, de cijfers als bij benadering beschouwd worden en het aantal cijfers kan zowel hele skeletten als afzonderlijke beenderen / of delen van beenderen omvatten.

Er zijn slechts 250 menselijke resten waarvan de identiteit bekend is. Dit wijst erop dat meer dan 99% van de collecties menselijke resten in alle instellingen niet-geïdentificeerde personen zijn.

De geïdentificeerde overblijfselen zijn:

- 112 uit Vlaanderen

- 106 van Wallonië
- 1 van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
- 16 geïdentificeerde personen uit de Europese Unie
- 7 geïdentificeerde personen uit de DRC
- 5 geïdentificeerde mummies uit Egypte
- 1 uit Ghana (overleden in België)
- 1 uit India
- 1 uit de VS
- 1 uit Samoa eilanden, USA (overleden in België)

Van de verschillende instellingen was het KBIN verantwoordelijk voor de meerderheid van de collecties menselijke resten die in alle Belgische instellingen zijn ondergebracht (7468 individuen (waarvan vele volledige skeletten) of 24,7% van het totale aantal van alle collecties over 56 instellingen). De meeste van deze menselijke resten zijn afkomstig uit België hoewel het KBIN ook de meerderheid van de collecties menselijke resten van buiten België bezit. Het KMG herbergt 438 menselijke resten (424 KGM + 14 MIM). Van de 424 menselijke resten in het KGM zijn de meeste eveneens afkomstig uit België (289 menselijke resten waarvan 102 uit de historische periode en 187 uit de prehistorie). Het KMM herbergt 35 menselijke resten uit de hele wereld.

Ten tijde van de HOME-enquête liep tegelijkertijd het [MEMOR](#) project (gefinancierd door de Vlaamse Regionale Overheid), dat tot doel had Vlaamse archeologische menselijke resten te catalogiseren en dat contact opnam met vele verschillende instellingen buiten het bereik van dit onderzoek (d.w.z. de Vlaamse Erfgoeddienst, kerken, commerciële bedrijven). Op dit moment heeft MEMOR ten minste 20000 individuen uit archeologische resten in Vlaanderen gedocumenteerd. Musea en universitaire afdelingen die enkel over Vlaamse archeologische collecties beschikten namen, gezien beide projecten samenwerkten, hoofdzakelijk deel aan de MEMOR-enquête eerder dan aan de HOME-enquête hoewel verschillende musea en instellingen aan beide enquêtes deelnamen. Daarom moeten de Vlaamse archeologische collecties die in de HOME-enquête zijn opgenomen als minimaal worden beschouwd. Voor de volledige omvang van de Vlaamse archeologische collecties kunt u terecht op de [MEMOR](#) database. Hoewel een vergelijkbaar project nog niet plaats vond in Wallonië, Brussel of de Duitstalige Gemeenschap zijn er waarschijnlijk nog meer archeologische menselijke resten in deze regio's.

De **menselijke resten uit historische collecties van Belgische sites** (in dit geval gedefinieerd als menselijke resten van recenter dan 1200 voor onze tijdrekening) vormen de grootste categorie menselijke resten en zijn ondergebracht in 31 van de 56 Belgische instellingen (12553 of 42% van de totale collecties menselijke resten: 7069 uit Vlaanderen, 4379 uit Wallonië en 1105 uit Brussel). Deze menselijke resten zijn hoofdzakelijk hele of gedeeltelijke skeletresten en zijn afkomstig van oude begraafplaatsen, kerken en archeologische opgravingen (uit de Romaanse Middeleeuwen, Postmiddeleeuwse of de Moderne Periode en de Romeinse tijd) maar ook van toevalsvondsten, vroegere schenkingen en andere schenkingen van openbare en particuliere instellingen/verzamelingen. Het KBIN bezit een groot aantal historische Belgische menselijke resten (4812); uit Wallonië (1164), Vlaanderen (2686) en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (962). Het KMG bezit 102 historische Belgische menselijke resten, uit Wallonië (92), Vlaanderen (3) en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (7).

	Vlaanderen	Wallonië	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
--	------------	----------	--------------------------------

KBIN	2686	1164	962
KMKG	3	92	7
ULB	5	26	71
KBVAP	6	30	64
Andere collecties	4369	3067	1
Totaal	7069	4379	1105

De op één na grootste collectie zijn **menselijke resten uit de Belgische prehistorie** (Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum, Protohistorie, Metaaltijden) uit 13 van de 56 instellingen met 8258 resten of 27% van de totale collecties menselijke resten: 501 uit Vlaanderen, 7693 uit Wallonië en 64 uit Brussel. De prehistorische menselijke resten bestaan meestal uit crematies (verbrande resten), postcraniale fragmenten en in sommige gevallen gedeeltelijke of volledige skeletten uit begravingen. Hierbij moet duidelijk zijn dat dit een onderschatting is van de hoeveelheid prehistorische en historische Belgische menselijke resten die in België zijn ondergebracht. Het KBIN bezit een groot aantal prehistorische Belgische menselijke individuen (362); uit Wallonië (245), Vlaanderen (53) en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (64), hoewel moet worden opgemerkt dat dit een onderschatting is gezien dit slechts een overzicht is terwijl een gedetailleerde inventarisatie nog loopt. Het KMKG bezit 187 prehistorische Belgische menselijke resten, uit Wallonië (133) en uit Vlaanderen (54).

	Vlaanderen	Wallonië	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
KBIN	53	245	64
KMKG	54	133	
ULB		230	
KBVAP		53	
Andere collecties	394	7032	
Totaal	501	7693	64

De op twee na grootste collectie **menselijke resten betreft anatomische collecties** (4090) en een groot deel van deze collecties is ondergebracht bij universiteiten waarbij de meeste afkomstig zijn van donatieprogramma's voor lichamen. Het grootste deel van de collectie bestaat uit lichaamsdelen hoewel een groot deel van de anatomische collecties uit embryo's bestaat (499). Er zijn 57 anatomische menselijke resten in het KBIN en 3 in het KMMA.

Artefacten uit België (1618) was de vierde grootste categorie menselijke resten die aanwezig was in 7 Belgische instellingen die deelnamen aan de enquête. De meeste menselijke resten uit deze collectie zijn relikwieën die sterk gefragmenteerd zijn maar ook hier moet, vanwege de omvang van de enquête, het aantal menselijke resten in deze categorie gezien worden als een enorme onderschatting van het werkelijke aantal. Er zijn er geen in de 4 Federale Instellingen.

De vijfde grootste categorie bestaat uit resten die als **onbekend** staan vermeld (1463) en waarover geen informatie of documentatie bestaat. In het KBIN worden 441 onbekende menselijke resten bewaard en in het KGM 22.

Het merendeel van de **historische collecties van buiten België** zijn verzamelingen van schedels die vroeger **in een prekoloniale en koloniale Belgische context werden verzameld**. De grootste categorie van deze schedels zijn historische menselijke resten uit de Democratische Republiek Congo, Rwanda en Burundi, die werden verzameld in een problematische koloniale context en deel uitmaken van de collecties die in 1964-65 vanuit het *Musée du Congo* naar het KBIN zijn overgebracht. Het KBIN herbergt menselijke resten van 150 personen uit Rwanda, één schedel uit Burundi en menselijke resten van 350 personen uit de DRC. De meeste zijn schedels, maar er zijn ook gedeeltelijke skeletten. Het KMMA herbergt momenteel 10 schedels uit de DRC. De Université libre de Bruxelles (ULB) bewaart 10 schedels uit de DRC waarvan de eigendom en de bijhorende rechten bij de Universiteit van Lubumbashi (UNILU) liggen. Bij de ULB zijn er nog eens 4 die van Congolese oorsprong zouden zijn; in dat geval ligt de eigendom ook bij de UNILU. Tijdens het project werden aan de ULB mogelijk nog 3 andere van Congolese oorsprong ontdekt. De Koninklijke Belgische Vereniging voor Antropologie en Prehistorie (KBVAP) bewaart momenteel 6 schedels uit de DRC.

	DRC	Rwanda	Burundi
KBIN	350	150	1
KMMA	10		
KMKG			
ULB	17 (7 of which are possible)		
KBVAP	6		
Andere collecties			
Totaal	383	150	1

Het KMMA heeft **8 artefacten uit de DRC die menselijke resten bevatten**. Wij zijn niet op de hoogte van andere instellingen die menselijke resten of artefacten met menselijke resten uit Rwanda, de DRC en Burundi herbergen.

Tijdens het HOME-project is herkomstonderzoek gedaan naar deze collecties hoewel er een moratorium op wetenschappelijk onderzoek is ingesteld voor de historische collecties schedels die in een koloniale context zijn verzameld in de DRC, Rwanda en Burundi. Daarom is tot op heden geen onderzoek gedaan op deze historische koloniale collecties voor het bepalen van het exact aantal individuen binnen de collectie. Verdere studie zal alleen plaatsvinden op verzoek van en met de gezamenlijke medewerking van de landen van herkomst voorafgaand aan repatriëring.

Er zijn **139 historische menselijke resten uit de hele wereld** ondergebracht in 8 Belgische instellingen. De Federale Instellingen herbergen 109 van deze menselijke resten. Er zijn er 23 uit Afrika (uitgezonderd de DRC, Rwanda en Burundi), in het KBIN (20), het KMMA (2), het AMH (1), er is er 1 uit Amerika (KMMA). Er zijn er 62 uit Azië in het KBIN (61) en het KMKG (1) en 23 uit Oceanië in het KBIN (16) en het KMMA (7).

	Afrika	Amerika	Azië	Oceanië
KBIN	20		61	16
KMMA	2	1		7

KMKG	1		1	
ULB		2	12	5
KBVAP		1	3	3
Andere collecties		3		1
Totaal	23	7	77	32

Er zijn 136 **artefacten met menselijke resten uit de hele wereld** in 11 verschillende instellingen, waaronder de 4 Federale Instellingen. Er zijn er 4 in het KBIN uit Azië, 2 in het KMMA uit Afrika, 13 in het MIM (12 uit Azië en 1 uit Oceanië) en 60 in het KGM (19 uit Azië, 25 uit Amerika, 1 uit Europa, 14 uit Oceanië).

	Afrika	Amerika	Azië	Oceanië	Europa
KBIN			4		
KMMA	2				
KMKG KGM MIM		25 25	31 19 12	15 14 1	1 1
ULB					9
KBVAP					
Andere collecties	1	6	9	28	5
Totaal	3	31	44	43	15

Het KBIN herbergt momenteel honderden gefragmenteerde menselijke resten van 50 skeletten uit **de prehistorie van de DRC**. In 3 Federale Instellingen zijn 719 **menselijke resten uit de prehistorie uit de hele wereld** ondergebracht. Er zijn 19 individuen uit Afrika (uitgezonderd de DRC, Rwanda en Burundi in KBIN). Er zijn er 8 uit Amerika in KGM en 111 uit Amerika in KBIN. Er is er één uit Oceanië in het MIM. Er zijn 570 prehistorische fragmenten uit Europa in KBIN en 10 in KMKG.

Herkomstonderzoek kan soms aantonen dat de werkelijke herkomst van de schedel anders kan zijn dan deze die in de inventarissen is vermeld, met name in de prekoloniale collecties. Daarom worden de menselijke resten doorheen de enquête genoteerd als uit een bepaald land afkomstig. De meerderheid van de menselijke resten in de musea zijn niet geïdentificeerd.

Er zijn Neanderthalers gevonden op goed gedocumenteerde specifieke sites in België en alle instellingen die Neanderthalerresten herbergen hebben aan het onderzoek deelgenomen met in totaal 213 Neanderthalerresten die in verschillende instellingen zijn ondergebracht.

In België zijn er ook een beduidend aantal instellingen die gemummificeerde menselijke resten uit Egypte, Zuid-Amerika en de rest van de wereld onderbrengen (10). Het aantal gemummificeerde

menselijke resten in Belgische instellingen is echter relatief klein in vergelijking met andere collecties van menselijke resten.

Menselijke resten in een Belgisch koloniale context (KMMA, Université Saint-Louis - Bruxelles, KBIN)

Alle historische menselijke resten in federale collecties die rechtstreeks verband houden met het koloniale verleden van België maken deel uit van een pijnlijke en complexe erfenis. Menselijke resten worden niet als voorwerpen beschouwd omdat ze raken aan het beginsel van de menselijke waardigheid. Repatriëringsprocessen maken het verleden weliswaar niet ongedaan, maar zijn wel noodzakelijk voor de toekomst. Repatriëring kan deel uitmaken van postkoloniale herstelprocessen tussen landen, gemeenschappen, families en burgers in Europa, in Afrika en in de wereld.

Een kritische beschouwing van het koloniale verleden staat op de agenda van alle voormalige koloniale staten. Officiële vertegenwoordigers denken na over de meest geschikte manier om met historische aanklachten in verband met hun voormalige koloniën om te gaan. De verschillen, tegenstellingen en andere eisen in verband met het koloniale verleden zijn onvermijdelijk. Deze spanningen staan centraal in een groeiend aantal gerechtelijke en niet-gerechtelijke processen die, met meer of minder doeltreffendheid, een kritische reflectie teweegbrengen over de nalatenschap van dit verleden. Ook in België is dit debat niet nieuw (Congo Commissie). Op 30 juni 2020 stuurde koning Filip een brief naar de Congolese president Félix Tshisekedi ter gelegenheid van de 60e verjaardag van de onafhankelijkheid van de DRC. Voor het eerst erkent een Belgische vorst de "dadens van geweld en wreedheid" die werden gepleegd ten tijde van de Congo Vrijstaat (1885-1908), alsook het "lijden" en de "vernederingsen" van de koloniale periode (1908-1962). Dit verleden beïnvloedt de Belgische samenleving nog steeds. Het bestaan van een politieke dynamiek wordt bevestigd door de snelheid waarmee dit thema het geheel van Belgische instellingen mobiliseert.

Repatriëringsprocessen die verband houden met het koloniale verleden impliceren een specifieke context van de uitbreiding van de politieke en economische controle over een grondgebied door een buitenlandse bezettende staat. De kwestie van de koloniale collecties houdt rechtstreeks verband met deze context, die wordt bepaald door de intra-nationale betrekkingen, wat een verschil inhoudt met bevolkingskolonialisme. In dit opzicht maakt de repatriëring van menselijke resten uit koloniale collecties ook deel uit van de huidige relaties tussen voormalige koloniën en de voormalige koloniale mogendheden. Als voormalige koloniale mogendheid ten aanzien van voormalige koloniën heeft de Belgische staat de verantwoordelijkheid om deze processen te voeren met respect voor de voormalige gekoloniseerde landen en met sereniteit ten aanzien van alle betrokken partijen. Deze verantwoordelijkheid omvat ook de financiering van deze processen, die zich inschrijft in het ruimere kader van een postkoloniale herpositionering.

Wijze van verwerving van historische collecties van menselijke resten

In de wet van 3 juli 2022 werd voorgesteld, voornamelijk in de context van koloniale voorwerpen en met uitzondering van menselijke resten, om de wijze van verwerving van voorwerpen uit de koloniale periode in twee categorieën te verdelen: voorwerpen die de staat bereid is te repatriëren omdat ze met geweld of onder gewelddadige omstandigheden zijn verworven (bijvoorbeeld oorlogstroeën) en voorwerpen die op andere manieren werden verworven, overeenkomstig de koloniale wetgeving. Deze opdeling is echter onderhevig aan kritiek, aangezien het primaire doel van de koloniale wetgeving erin bestaat het koloniale regime te dienen en de belangen van de koloniale staat te vrijwaren. Verschillende actoren, waaronder de Commissie Congo, hebben deze indeling ook aangevochten, aangezien er geen kolonialisme is zonder geweld. Koloniaal geweld blijft niet beperkt tot de meest zichtbare en directe vormen ervan. Het manifesteert zich in vele vormen en beïnvloedt alle aspecten van het leven van de gekoloniseerde bevolking, met inbegrip van hun begrafenispraktijken. De aard zelf van het kolonialisme heeft geleid tot gewelddadige en ongelijke

situaties die worden gekenmerkt door paternalisme, discriminatie en racisme van de kolonisatoren ten opzichte van de gekoloniseerde volkeren. In deze "contexten van onrechtvaardigheid" moet daarom rekening worden gehouden met de gevolgen van de verwervingspraktijken.

Herkomstonderzoek

Het onderzoeken, kennen en identificeren van de historische en geografische contexten in verband met de herkomst van menselijke resten als zodanig is het begin van een proces. Gedetailleerd herkomstonderzoek kan hierbij van cruciaal belang zijn. In lijn met de aanbevelingen van Restitution Belgium (2021) bevelen we een aanzienlijke verhoging aan van de financiering voor herkomstonderzoek in België en in de landen van herkomst, evenals sensibiliserings-, herstel- en culturele programma's in het land van herkomst. Herkomstonderzoek moet een gezamenlijk proces zijn. We herhalen met klem de Duitse richtlijnen voor de behandeling van collecties uit koloniale contexten (2018) waarin staat dat het de verantwoordelijkheid blijft van financieringsinstanties en beleidsmakers om ervoor te zorgen dat de collecties van musea, universiteiten en museumbeheerders over voldoende middelen en personeel moeten beschikken om aan deze eisen te voldoen.

In verschillende instellingen is dergelijk onderzoek niet systematisch, soms onbestaand of ad hoc projectgericht, terwijl andere instellingen medewerkers hebben die herkomstonderzoek uitvoeren. De overgrote meerderheid van de menselijke resten zijn van onbekende personen. In veel gevallen is er alleen het land en de geografische regio en de naam van de schenker of koper van de menselijke resten bekend. We raden aan om de reikwijdte van herkomstonderzoek uit te breiden om beter inzicht te krijgen in de omstandigheden waarin menselijke resten uit hun gemeenschappen werden verwijderd. In plaats van de biologische of culturele identiteit te benadrukken, is het onze verantwoordelijkheid om historisch te begrijpen waarom en hoe menselijke resten werden verzameld. Mondelinge geschiedenissen dragen aanzienlijk bij aan herkomstonderzoek en herinneringswerk binnen gemeenschappen van herkomst. Dit kan worden aangemoedigd gedurende veldwerk in de landen van herkomst door sociale wetenschappers uit die landen en, indien mogelijk, bijdragen aan het herinneringswerk in hun gemeenschappen. Sociale wetenschappers in België kunnen waardevolle informatie delen, indien nodig en gevraagd, en hun tegenhangers ondersteunen. Samengevat kan worden gesteld dat historisch heuristisch onderzoek en collaboratief veldwerk een geschikt methodologisch kader biedt, en we raden aan om projecten te ondersteunen die gericht zijn op het delen van informatie tussen de twee landen.

Repatriëringsaanvragen van staten van herkomst, gemeenschappen en/of afstammelingen kunnen alleen worden gedaan wanneer de betrokkenen en verzoekende partijen hiervan op de hoogte zijn gesteld. Daarom moet herkomstonderzoek, in lijn met de aanbeveling van Restitution Belgium (2021), proactief worden uitgevoerd in overleg "met en met respect voor nabestaanden en/of landen van herkomst". Institutionele praktijken met betrekking tot menselijke resten die in koloniale contexten zijn verzameld, mogen niet beperkt blijven tot het beheer ervan, bijvoorbeeld door middel van open access-inventarissen. Hoewel inventarissen als hulpmiddel kunnen dienen, mogen ze niet worden gezien als het einddoel van herkomstonderzoek. Proactieve discussies rond deze collecties zouden zich in plaats daarvan moeten richten op de bredere ethiek en historische erfenissen van 'wetenschappelijk' racisme die deze collecties hebben gevormd. Ook toekomstige reflecties op deze collecties dienen vanuit dit kritische perspectief ethisch te worden geëvalueerd.

Erkenning en herstel

De repatriëring van stoffelijke resten vormt op zich geen herstel. Herkomstonderzoek heeft donkere en moeilijke geschiedenissen van het kolonialisme aan het licht gebracht. De verwijdering van oorlogstroeën, de verwijdering van menselijke resten uit graven door Belgische koloniale officieren

of priesters, de verwijdering van menselijke resten uit medische voorzieningen en ziekenhuizen in Rwanda en de DRC, zijn moeilijke verhalen die belangrijk zijn om te erkennen. Deze verhalen moeten worden verteld en we vinden dat er een voortdurende dialoog moet zijn met de landen van herkomst, en vooral met DR Congo, Rwanda en Burundi. Dit is een belangrijke stap in het omgaan met het koloniale verleden in de collectieve herinneringen in België en in de landen van herkomst. We kunnen het voorbeeld van andere landen volgen door nauw samen te werken met staten van herkomst, gemeenschappen van herkomst en afstammelingen, als deze zijn geïdentificeerd, om ervoor te zorgen dat het repatriëringsproces zo soepel mogelijk verloopt, met veel respect en in voortdurende dialoog. Deze processen moeten een breed scala aan lopende activiteiten omvatten die verband houden met herinnering en herdenking: de organisatie van ceremonies, gedenktekens, kunstinstallaties, tentoonstellingen, de productie van films en kunstwerken die verband houden met de gemeenschap...

Repatriëring

De repatriëring van alle historische menselijke resten uit federale collecties met een directe link naar het Belgische koloniale verleden moet onvoorwaardelijk worden uitgevoerd indien hier naar wordt gevraagd (zonder dat de Belgische staat voorwaarden stelt aan hun terugkeer). Het zou mogelijk zijn om menselijke resten te repatriëren naar hun afstammelingen, als de persoon wordt geïdentificeerd, naar de gemeenschap van herkomst als er geen afstammeling wordt geïdentificeerd maar wel de gemeenschap wordt geïdentificeerd, naar het land van herkomst als er geen gemeenschap van herkomst wordt geïdentificeerd. Een interne dialoog in het land van herkomst moet echter het repatriëringsproces bepalen. In geval van een verzoek tot repatriëring door de familie of de gemeenschap, moet de Belgische Staat de nodige zorgvuldigheid aan de dag leggen en het land van herkomst op de hoogte stellen, waarbij het zijn soevereiniteit erkent. De Belgische Staat mag niet unilateraal optreden. Gezien de potentiële impact van repatriëringsprocessen op gemeenschaps- en familierelaties in de landen van herkomst, is het belangrijk om staten in de landen van herkomst toe te staan te bemiddelen en te overleggen met hun gemeenschappen van herkomst en de andere betrokken burgers om tot oplossingen te komen tussen alle betrokken partijen. In het verleden is aangetoond dat sommige gemeenschappen niet willen dat hun stoffelijke resten worden teruggegeven en dat gedwongen repatriëring in strijd is met veerkracht.

Mensentuinen

In de bijzondere context van het koloniale verleden van België, erkennen we de beperking tot menselijke resten in wetenschappelijke en museale collecties. In het publieke debat maken ook de mensen die in het kader van de mensentuinen in Tervuren in 1897, Antwerpen in 1894 en Brussel tijdens de Expo van 1958 zijn gestorven en in België zijn begraven - hoogstwaarschijnlijk zonder toestemming van hun familieleden - deel uit van het debat. De musea, die vandaag menselijke resten bewaren, hebben actief bijgedragen tot deze wereldtentoonstellingen. Wij bevelen aan met deze historische dimensie rekening te houden bij de repatriëringsprocessen van collecties van menselijke resten. Het herstel van hun waardigheid zou kunnen worden bekomen door de repatriëring van deze graven naar de DRC of door de herdenking van de graven die nu zijn vernietigd. Dit zou moeten gebeuren in overleg met alle relevante gesprekspartners, in de DRC en in België, die al lange tijd herdenkingen voor deze slachtoffers organiseren en voor hun repatriëring pleiten. In dit verband heeft het KMMA een historische herdenkingsactiviteit op 1 november 2022 gefaciliteerd, die voor het eerst werd georganiseerd door maatschappelijke activisten van de verenigingen Change en Bakushinta, in samenwerking met Congolese partners van het filmcollectief Faire-part en het cultureel kunstencentrum Waza.

Overwegingen en aanbevelingen betreffende menselijke resten van niet-Belgische oorsprong die geen verband houden met de Belgische koloniale context, gedeponeerd in FWI.

(KMKG, KBIN, KBVAP)

De Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Brussel) en het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen sluiten zich aan bij de algemene aanbevelingen van het HOME-project inzake de repatriëring van menselijke resten.

De door de twee FWI bewaarde menselijke resten bestaan uit volledige en fragmentarische skeletten, mummies, relikwieën, gecremeerde/gecalcineerde beenderen, verkleinde hoofden, maar ook uit talrijke uit menselijke resten samengestelde artefacten (muziekinstrumenten, ceremoniële hoofdtooiën, enz.).

De chronologische toekenning van menselijke resten wordt voornamelijk verdeeld in prehistorische en historische perioden. Deze relatieve chronologie wordt conventioneel aanvaard en bepaald door de aan- of afwezigheid van het schrift door een cultuur en het gebruik ervan. De prehistorie is dus een periode in de geschiedenis die voorafging aan het verschijnen van het schrift. Deze chronologie wordt dus verschillend toegepast in verschillende delen van de wereld. Zij veronderstelt echter geen superioriteit van de ene periode over de andere en/of van de ene cultuur over de andere.

Gezien de verscheidenheid aan culturele gebruiken, chronologie en geografie van de menselijke resten die in de twee FWI worden bewaard, pleiten wij voor een procedure per geval voor officiële repatriëringsverzoeken :

- De regering moet openstaan voor de repatriëring van alle menselijke resten van niet-Belgische oorsprong.
 - Wij stellen voor dat de Belgische staat op elk verzoek een passend antwoord geeft.
- De regering moet het onderzoek naar de herkomst van menselijke resten van niet-Belgische oorsprong die in Belgische federale instellingen worden bewaard, voortzetten en verdiepen.
 - Wij benadrukken dat een van de belangrijkste doelstellingen van elk repatriëringsproces erin bestaat de herkomst van de gevraagde (pre)historische menselijke resten te certificeren. Dit omvat een analyse van de grenzen van de huidige staat en de (vroegere) geografische verspreiding van de gemeenschap van herkomst.

Gezien de verschillende contexten waarin menselijke resten door de Belgische staat worden verworven, stellen wij voor :

- De indiening van een officieel verzoek om repatriëring door een staat of een verwante gemeenschap van herkomst te overwegen indien de persoon niet is geïdentificeerd ;
- De indiening van een officieel verzoek om repatriëring door een staat, familie, persoon of verwante gemeenschap van herkomst te overwegen indien de persoon is geïdentificeerd ;

Zoals in de belangrijkste aanbevelingen moet de Belgische staat in geval van een verzoek om repatriëring van het gezin, een individu of een gemeenschap de nodige zorgvuldigheid betrachten en het land of de landen van herkomst daarvan in kennis stellen, met erkenning van hun soevereiniteit. Gezien de mogelijke gevolgen van repatriëringsprocessen voor de betrekkingen tussen staten, gemeenschappen en gezinnen, lijkt het van belang de staat (staten) van herkomst toe te staan te bemiddelen en te overleggen met de gemeenschappen van herkomst en andere relevante gesprekspartners om oplossingen te vinden tussen alle betrokken partijen ;

De Belgische staat moet proactief optreden in het proces van repatriëring van geïdentificeerde menselijke resten waarvan het lichaam zonder voorafgaande toestemming van de persoon op Belgisch grondgebied is bewaard, door contact op te nemen met de relevante potentiële gesprekspartners.

Het repatriëringsproces zou kunnen worden vergemakkelijkt door de oprichting van een contactpunt voor menselijke resten. Het zou :

- Het centraliseren van repatriëringsverzoeken en -processen ;
- Zich integreren in het repatriëringsproces zelf door individuen, gemeenschappen en staten van herkomst te ondersteunen bij de voorbereiding van hun verzoek en door samen te werken met de administratie van de landen van herkomst om de praktische voorwaarden voor terugkeer te scheppen ;
- Op te treden als tussenpersoon met Belgische instellingen/individuen die menselijke resten willen repatriëren ;
- Het vergemakkelijken van herkomstonderzoek door toegang te organiseren tot archieven en documentatie met betrekking tot collecties van menselijke resten.

DNA-analyse als hulp/bewijs bij aanvragen tot repatriëring (NICC)

Genetische analyse wordt toegepast in verschillende wetenschappelijke vakgebieden. Ook tijdens de procedure van repatriëring van menselijke resten kan het potentieel een rol spelen. Maar ook al kent genetische analyse voordelen, het heeft ook zijn limieten, in het bijzonder wanneer enkel 'ancient' DNA kan worden bekomen en geanalyseerd van menselijke resten. Zelfs als er een overeenkomst op vlak van DNA is, moet men ermee rekening houden dat een biologische relatie niet noodzakelijkerwijs relevant is om sociale, legale of culturele relaties te bewijzen.

De toepassing van genetische analyse moet uitgebreid besproken worden tussen alle betrokken partijen in het proces van repatriëring. Ten eerste, de relevantie van genetische analyse in elke aanvraag tot repatriëring moet worden overwogen en besproken met alle stakeholders vooraleer een DNA analyse kan worden opgestart. Genetische analyse kan toegepast worden in dit proces, maar mag niet als een losstaande techniek worden beschouwd. Een louter biologische aanpak zou de complexiteit van identiteit negeren en zou familiegeschiedenissen kunnen ondermijnen. Hierdoor is een multidisciplinaire aanpak altijd aangewezen. Verkregen DNA resultaten moeten dus steeds geïnterpreteerd worden in de context van primaire informatie (vb. Historische gegevens, andere analytische data, archeologische bevindingen), indien aanwezig. Bijkomend, de impact van staalname voor DNA analyses op de menselijke resten moet worden beoordeeld. Aangezien de resultaten van genetische analyse verrassend kunnen zijn en voorafgaande veronderstellingen in vraag kunnen stellen, moeten de mogelijke resultaten en de interpretatie op voorhand verduidelijkt worden. Ook al zou het technisch mogelijk zijn, de toepassing van genetische analyse in repatriëring kan gelimiteerd worden door mogelijke ethische, sociale en politieke gevolgen van het onderzoek.

Indien een genetische analyse wordt uitgevoerd in het kader van een repatriëring procedure met voorafgaandelijke aanvraag / toestemming van het land van origine en zijn gemeenschappen, moeten specifieke aanbevelingen gevolgd worden:

- Er dienen strikte overeenkomsten aangaande transfer, opslag en analyse van de menselijke resten tussen stakeholders en medewerkers van het laboratorium gemaakt te worden.
- Preventieve maatregelen om contaminatie met modern DNA te vermijden zoals het dragen van een mondkapje en wegwerphandschoenen moeten worden genomen tijdens elke manipulatie van de menselijke resten, zowel in de DNA laboratoria als in alle andere instituten.
- De impact van staalname op menselijke resten moet worden geminimaliseerd.
- De morfologie van de geanalyseerde menselijke resten moet gedocumenteerd worden alvorens destructieve staalname wordt uitgevoerd.
- Data afkomstig van menselijke resten mag nooit geëxploiteerd worden voor andere toepassingen dan de repatriëring.
- Data afkomstig van menselijke resten mag nooit toegevoegd worden aan eender welke (wetenschappelijke) databank.

Ook aanbevelingen betreffende andere ethische kwesties moeten worden gevolgd:

- Onderzoek en behandeling van data mag nooit in conflict zijn met de toepasbare (inter)nationale wettelijke kader(s).
- Leden van gemeenschappen geassocieerd met de menselijke resten moeten betrokken worden in de genetische analyse van menselijke resten.

- Levende individuen betrokken bij de genetische analyse van menselijke resten door het afleveren van DNA stalen moeten hun toestemming tot deelname geven via een 'informed consent'.
- Genetische informatie verkregen van betrokkenen mag nooit geëxploiteerd worden voor een grotere genetische studie zonder specifieke goedkeuring.
- Genetische informatie verkregen van deelnemers mag nooit toegevoegd worden aan eender welke (wetenschappelijke) databank zonder specifieke goedkeuring.

Digitalisering

(KBIN, ULB and U Montreal)

Vertegenwoordigers van gemeenschappen van herkomst willen weten waar hun menselijke resten zich bevinden, wat ermee is gedaan en welke informatie daarover in de archieven is opgeslagen. Door deze informatie online en/of op verzoek beschikbaar te stellen, kan de transparantie worden vergroot.

De digitalisering en transcriptie van archiefdocumenten is een noodzakelijke stap naar transparantie van de Belgische overheid. In België is veel archiefcorrespondentie in het Nederlands of het Frans, met een soms moeilijk te ontcijferen handschrift.

In de context van de paleoantropologische onderzoeksgemeenschap is het delen van digitale menselijke resten een troef en kunnen onderzoekers analyses doen die niet mogelijk zijn op de skeletresten, zoals een gedetailleerde onderzoek van de interne organen en structuren. Het digitaliseren is ook een onderdeel van de preventieve procedures voorafgaand aan een destructieve bemonstering voor genetische en/of chemische analyse.

Duizenden menselijke resten in de federale wetenschappelijke instellingen zijn al gedigitaliseerd in het kader van de lopende digitaliseringsprocessen van de federale collecties (DIGIT) of in het kader van digitalisering op verzoek. Een voordeel van digitalisering is dat digitale menselijke resten kunnen worden gedeeld met behoud van de originele resten. Dit kan erg waardevol zijn bij het bestuderen van menselijke resten zoals fossiele hominiden of mummies. Naast de digitalisering van de overblijfselen moeten wetenschappelijke instrumenten worden ontwikkeld om een objectieve en kwantitatieve analyse van specifieke anatomische kenmerken mogelijk te maken door ze te vergelijken met dezelfde kenmerken die zijn verkregen op een referentiemonster of referentiedatabank.

In het geval van historische menselijke resten kan digitalisering:

- helpen bij herkomstonderzoek in die zin dat onderzoekers, families en gemeenschappen meer informatie over de persoon te weten komen, zoals de leeftijd en het geslacht in het geval van niet-geïdentificeerde individuen.
- helpen bij het achterhalen van de doodsoorzaak door trauma's op het skelet te onderzoeken.
- uiteindelijk dienen als een registratie van de misdaad die heeft plaatsgevonden.

Maar er is een sterk debat over de vraag of historische collecties van menselijke resten uit een koloniale context moeten worden gedigitaliseerd. Voor sommige gemeenschappen van herkomst kunnen beelden van overledenen gevoelig liggen en Belgische instellingen moeten zich bewust zijn van die gevoeligheden. Het kan gaan om foto's, 3D-modellen, tekeningen, afgietsels, meetgegevens, visuele en geluidsopnames. Aangezien tijdens het koloniale tijdperk beelden soms ook met geweld werden genomen terwijl deelnemers werden onderworpen aan vernederende praktijken, moeten de wensen van verschillende gemeenschappen worden gerespecteerd wanneer ze betrekking hebben op gedigitaliseerde menselijke resten. Bepaalde Tasmaanse en Australische Aboriginalgroepen zijn bijvoorbeeld tegen elke vorm van gereproduceerde afbeelding van voorouderlijke menselijke resten.

Wij bevelen aan dat het beheer van de digitale collecties van archieven en menselijke resten als volgt wordt uitgevoerd:

- Wij bevelen ten eerste aan dat bij de digitalisering in de toekomst rekening wordt gehouden met de staten en/of gemeenschapsgroepen van oorsprong.
- Wij bevelen de digitalisering en de transcriptie aan van de archiefstukken met betrekking tot de menselijke resten - zodat onderzoekers, families en gemeenschappen uit andere landen toegang kunnen krijgen tot deze stukken.
- Indien de gemeenschappen waar de menselijke resten vandaan komen, op grond van hun geloofsovertuiging vragen om de digitale documenten te verwijderen, dan vinden wij dat aan deze verzoeken zoveel mogelijk tegemoet moet worden gekomen met alle andere belanghebbenden/gesprekspartners uit het land van herkomst, waarbij de staat voorrang moet krijgen.
- Er moet worden nagedacht over de beste manier om in elk land informatie te delen. Er is op gewezen dat informatie in archieven, zoals foto's of 3D-modellen van menselijke resten, de beschrijving en de verhalen van de menselijke resten, moeilijk kunnen liggen en dat daar passend voor moet worden gewaarschuwd.
- Menselijke resten uit een pijnlijk koloniaal verleden mogen niet worden gedigitaliseerd of opgenomen in verder wetenschappelijk vergelijkend onderzoek.
- Gedigitaliseerde menselijke resten uit een koloniale context mogen nooit zonder specifieke toestemming worden gebruikt als lesmateriaal of voor andere analyses buiten specifiek herkomstonderzoek. Dit mag alleen gebeuren in samenwerking met vertegenwoordigers van het land van herkomst.
- Wanneer de eigendom verandert als gevolg van repatriëring, beslist de "eigenaar" over het gebruik of de vernietiging van 3D-kopieën of over enig ander gebruik van afgeleide gegevens.
- Als landen van herkomst daarom vragen en in samenwerking met landen die vragende partij zijn, bevelen we de verdere ontwikkeling aan van digitale methoden om menselijke resten te vergelijken met referentiepopulaties van hoge kwaliteit.
- Digitalisering moet ook worden overwogen in verband met herdenkingsprocessen en niet alleen voor wetenschappelijk onderzoek of voor conservatiedossiers.

Beschikbaarheid van de informatie

In sommige landen bestaat er een infrastructuur met een specifiek contactpunt voor repatriëringsverzoeken of -vragen (Australië, Groenland, Nieuw-Zeeland).

Eén specifiek contactpunt zou alle beschikbare informatie over de menselijke resten waarop een mogelijke repatriëring betrekking heeft, kunnen verzamelen en zou de administratieve handelingen in verband met deze procedures kunnen centraliseren.

Belangrijk is dat het aanspreekpunt de dialoog met de landen van herkomst en hun gemeenschappen niet zou vervangen, maar dat het details zou verstrekken over alle beschikbare informatie over de verschillende menselijke resten, en het herkomstonderzoek en de informatie transparant en toegankelijk zou maken. Het kan geen gedetailleerd herkomstonderzoek vervangen, maar zou een knooppunt voor informatie kunnen zijn dat beschikbaar is voor alle belanghebbenden en gesprekspartners. Een dergelijk knooppunt zou inventarissen, transcripties en kopieën van archiefdocumenten omvatten.

Het contactpunt zou :

- tot doel hebben collecties en herkomstinformatie met betrekking tot menselijke resten waarop een mogelijke repatriëringsvraag betrekking heeft, te bewaren en op een FAIR manier te delen.
- om ethische redenen toestaan dat gevoelige informatie over menselijke resten privé wordt gehouden en alleen met gesprekspartners wordt gedeeld.
- ervoor zorgen dat herkomstonderzoek en informatie over menselijke resten die ter voorbereiding van de repatriëringsprocedure zijn gemaakt, niet mettertijd verloren gaan.

Het 'focal point' zou voorts een gecentraliseerd toegangspunt zijn dat informatie geeft over hoe een repatriëringsverzoek kan worden ingediend en met wie men contact kan opnemen.

Doel van het contactpunt is repatriëring te vergemakkelijken en het zal een eerste halte zijn voor staten, families en gemeenschappen van herkomst die willen weten welke stoffelijke resten in de musea en instellingen in België aanwezig zijn en hoe zij om repatriëring van die resten kunnen vragen.

Het contactpunt kan ook informatie geven over hoe men te werk moet gaan als men momenteel menselijke resten in bezit heeft en niet weet wat ermee moet gebeuren.

Het zou het volgende bijhouden :

- de documentatie over de Belgische en internationale context die elke nieuwe repatriëringsvraag vergemakkelijkt.
- een lijst van deskundigen in België die de repatriëring helpen beheren.
- alle informatie over de status van menselijke resten en de beste praktijken in wetenschappelijke instellingen, openbare en particuliere collecties.

Het aanspreekpunt kan ook optreden als tussenpersoon om contact op te nemen met de vertegenwoordiger van het land van herkomst en kan die vertegenwoordiger toestemming vragen om toegang te krijgen tot de menselijke resten en er onderzoek op te verrichten.

De activiteiten van het contactpunt zouden geïntegreerd kunnen worden in een breder onafhankelijk "**expertisecentrum voor herkomstonderzoek**", waarover momenteel wordt gediscussieerd.

BIJLAGE 1 Definities

1. Koloniale context

zie definitie van [Restitutie België](#) (hieronder herhaald)

Koloniale contexten, ook wel koloniale kaders genoemd (zie [Sarr and Savoy](#), 2018), binnen het kader van verzamelen, duiden op alle situaties waarin de overdracht van materiaal gekenmerkt werd door een diepe structurele ongelijkheid, en in veel gevallen door expliciete acties van onderdrukking en/of geweld. Ze verpersoonlijken discriminerende ideologieën, waarbij de machthebbers een zelfbeeld van superioriteit cultiveren, evenals geforceerde afhankelijkheden waarbij waardevolle bezittingen ongelijk verdeeld worden over de betrokken partijen. Koloniale contexten gaan verder dan relaties van formele kolonisatie zowel geografisch als chronologisch.

2. Communities of origin

zie definitie van [Restitutie België](#) (hieronder herhaald)

Gemeenschappen van oorsprong verwijst naar een gemeenschap van mensen en hun nakomelingen van wie objecten in museumcollecties afkomstig zijn, die binnen of buiten hun gedeelde land van oorsprong of voorouders leven, maar er actieve banden mee onderhouden. Onder deze paraplu kunnen we ook de groepen verstaan die elders gedefinieerd zijn als landen van oorsprong, herkomstgemeenschappen en de diaspora. Er is ook kritiek geuit op de term gemeenschappen omdat die verband houdt met evolutionistische opvattingen over sociale organisatie in vroeger gekoloniseerde gebieden, een opvatting waarin mensen worden gezien als levend in kleine gemeenschappen en staten niet dezelfde erkenning krijgen (zie Opoku in aanbevolen literatuur). Deze term vormt noodzakelijkerwijze een simplificatie van een reeks sociale netwerken op verschillende schaalniveaus, van soevereine staat tot individuele families, en samengesteld uit een heterogene groep van belanghebbenden, bestaande uit individuen met bijvoorbeeld verschillende socio-economische of religieuze achtergrond, die niet allemaal hun relatie met de collecties op dezelfde manier categoriseren

3. Restitution, return, recovery and repatriation

zie definitie van [Restitutie België](#) (hieronder herhaald)

Restitutie, teruggave, recuperatie en repatriëring zijn vier woorden die worden gebruikt als onderling verwisselbaar, maar die een specifieke connotatie hebben (zie Pro in aanbevolen literatuur). Restitutie wordt gebruikt om een juridische claim en proces aan te duiden (hoewel de precieze voorwaarden van dat proces verschillen naargelang van de plaatselijke wetgeving). Teruggave en recuperatie zijn algemener, met een focus op de ‘teruggevende partij’ in het geval van het eerste en de ‘terugvorderende partij’ in het geval van het tweede. Repatriëring wordt vaker gebruikt voor historische cultuurgooederen, in het bijzonder sacrale voorwerpen en menselijke resten. Deze term impliceert herhumanisering.